

a nap, és az atomok távolabb futnak egymástól. Szárnyra kapnak a levegőben, felhővé sűrűsödnek. Akármerre nézek: Istennel találkozom. Az Istent látom a hegyekben, folyókban, fáknban, kövekben, futó állatokban, madarakban, emberekben. Nagy testvéri közelségbe hoz engem az Isten mindennel. Gyönyörűség és boldogság az élet.

Dicsóítem és tisztetem az Istent. Nagy, titokzatos, csodálatos valóság! Érzéseimből talán szavak koszorúját fonom. Belekiáltom a világba: hallják meg a virágok, a kérődző állatok, az emberek. Mámorossá tesz és áldottá. És én is nyílani akarok, hajtani, virágozni, gyümölcsöt hozni: erre ragad engem a bennem lakozó lélek.

Élnem kell az isteni életet. Engednem kell, hogy sodorjon az engem eltöltő erő rendeltetésem betöltésére.

Istenországa megvalósítása!

Íme, Jézus már másodszor lép be, hogy a magas bölcsességet lehozza az emberek közé. Az Isten lélek, és az ember isteni célja Istenországa megalapítása.[...]

Istenországa az emberek szeretetközössége. Lassan, fokozatosan épül: ahogy a szeretet. Az él benne, aki társát testvérének érzi, sorsát sorsához köti, érdekeit azonosítja. Be messze van a végső állomás! Hol vagyunk mi attól, hogy az egész emberiség, az egész világ egynek tudja magát? Nemzedékek születnek nemzedékek után, és számukat ezekkel mérik. Így épül, mélyül, nagyobbodik a szeretet országa.

Minden nemzedék, minden ember kovácsoljon egy láncszemet, vessen egy tégelát. Az a mi külön kis életünk célja. Ha azt megteesszük, megtettük azt, amiért letünk. A többi és a minden rendre elkövetkezik. A mi kis életparazsunk akkorra már kihamvad. De ami bennünk örökkévaló: az isteni lélek, az úgysem semmisül meg soha. Kárpótlást a mi tökéletlen életünk tökéletlenségeiért ne várjunk: így halad a mindenség a célja felé. Hatalmas folyam fel-feltarajosodó, le-lesimuló hullámai az egyének. Lesznek, elmúlnak. A folyam folyik tovább: magával viszi azt is, ami volt hullám és az új hullámokat is. [...]

A vallásos érzésnek és lendületnek két sodró ereje van. A lélek-Isten; nem ez a kő, nem az a virág, de a követ is, a virágot is eltölti, élteni. És mivégre? Istenországa megvalósítása a cél. A távoli és végső állapot a tökéletes szeretet. De hány millió év telt el, amíg eddig is eljutottunk, hogy van ember, van emberi külön akarat? A jövő útja is millió éveken keresztül vezethet. Be kicsi ma még a szeretet. Máról holnapra megnövelni, teljessé tenni nem lehet. De ápolni kell ezt a kicsi szeretetet is; hiszen a kicsi fenyőfából sem válnék faóriás, ha föld, eső és napfény nem táplálná megfakadása óta. Istenországa a végső cél, de a mostani nemzedék feladata: Isten faluja, Isten völgye.*

MIKÓ IMRE

BALÁZS FERENC VÉGRENDELETE

A végrendelet eredetije nemrég került elő Amerikából, ahol a Wisconsin állambeli Appletonban Balázs Ferenc özvegye, Christine Frederiksen él, aki másodszor dr. Louis Wise faipari kémikushoz ment férjhez. Érvényessége vitatható, hiszen sem dátum, sem aláírás nincs rajta, bár az érdekeltek a maguk részéről elfogadták. De nem is azért tesszük közzé Balázs Ferencnek ezt az egyik utolsó írását, hogy hagyatéknak kérdését felvessük, hanem mert fényt vet további terveire, és önzetlen társadalomszolgálatához nyújt újabb bizonyítékot.

Leánya, Enikő-Solvejg szintén az Egyesült Államokban él, negyvennégy éves, Joung felcsége, négy gyermekük van, akik közül az egyiket Ferencnek hívják. Enikő újra beiratkozott az egyetemre, és — apja szellemében — ökológiából és környezetvédelemből készít diplomadolgozatot. Balázs Ferenc mészkiói ingóságából csak annyit örökölt, amennyit anyja még 1937-ben, lelkészünk halála után magával tudott vinni.

* A *rög alatt* (1928—1935) c. művéből, 120—121. l.

Fontosabb a végrendelet második része, amelyben szellemi javairól és az azokból származó jövedelmekről hagyakozik. Ezeket az Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezet (AVE) kezelése alatt álló alap használta volna fel, a végrendeletben részletezett célokra. Az AVE Balázs Ferenc halála után feloszlott, s így a végrendeletnek ezeket a meghagyásait sem lehetett végrehajtani. Műveinek újrakiadására csak 1973-ban (*Mesék*) és 1975-ben (*Bejáróm a kerek világot*) került sor, egészen más körülmények között, mindkettő a Kriterion könyvkiadó gondozásában jelent meg.

A telep, amelyről Balázs Ferenc végrendeletében ír, kilenc községet foglalt volna magában, ezek közül csak Kercseden nincs unitárius egyházközség, különben az unitárius papságra és belső emberekre alapozta tervét. Ez jut kifejezésre annak a bizottságnak az összetételében is, amelyet „a vagyon és az általa létesítendő telep felett való felügyeleti és irányítási jog” gyakorlására kijelölt. Tagjai közül Páll Gábor tordai ügyvéd, az AVE elnöke volt, Tanka Károly kövendi birtokos, [Abrudbányai] Fikker János kövendi unitárius lelkész, Zsigmond Ferenc mézskői énekvezér-tanító, Nyitrai András mézskői gazdálkodó volt. Közülük egyedül Zsigmond Ferenc él Kolozsvár-Napocán.

A végrendelet II. részének 10. pontjában említett dr. Arthur Ernst Morgen amerikai emberbarát, aki feleségével együtt meglátogatta Mézskőn Balázs Ferencéket. Az ő adományából építették újjá a paplakot, és még egy tehenet is vehettek. Az egyházközség természetesen nem tudta megtéríteni nekik az oda befektetett összeget. Erről különben az özvegy már a végrendelethez csatolt Megállapodás tanúsága szerint lemondott.

Balázs Ferenc könyveinek, kéziratainak nagy része elkallódott, a „kicsi ház”, amelyről *A rög alatt* című könyvének *Isten völgye* című fejezetében írt — leégett. Sírját viszont a mézskői hívek szépen rendbe hozták és gondozzák, Debreczeni László kopjafája most is ott látható. Ha a faluközség az Isten völgyében, amelyről álmodott, nem is abban a formában valósult meg, ahogy ő gondolta, időszerű idézni feleségének az Utunk 1976. október 22-i számában közölt mai jellemzését Balázs Ferencről:

„...Egyike volt a »tiszta lelkek«-nek... Székely és magyar volt, de mélyebb és emelkedettebb szeretetet érzett az emberiség iránt... Együtt dolgoztunk a románok és a magyarok jólétéért, igyekeztünk barátai és munkatársai lenni román szomszédainknak Mézskőn... Feri szellemét a kommunista világ is magáévá teheti... Feri messze megelőzte korát, gondoljunk a jelenlegi, egymással versengő nacionalizmusokra, a politikai hatalomra, a mammutvállalatokra, amelyekből egy kisebbség hasznot húz, arra, hogy az ember inkább szolgálja a technológiát, mint embertársait, és hogy az egyének a rettegés miatt nem merik kinyilatkoztatni becsületos igazságérzésüket. De a legfontosabb, amiben Feri megelőzte korát, az az, hogy az erdélyi falu jövőjében a világ sorsát vélte felismerni. Feri falueszméje azt fejezi ki, amire a jövőnek szüksége van: megfelelő közösségi technológia az egészséges élet számára, alapvető jólét és szabad idő népfőiskolákkal és népművészettel, a tanulás és az alkotó munka lehetősége mindenki számára. S mindenkinek éreznie kell, hogy része a világ közösségének.“

Balázs Ferenc végrendelete

Alólírott Balázs Ferenc volt Cheia-mézskői unitárius lelkész vagyonomra és halálom esetére vonatkozólag teljes ép elmével és megfontolással a következő rendelkezéseket teszem:

I. Összes anyagi természetű ingó és ingatlan vagyonom (a szökemáli szőlő, vagy annak eladási ára, ha ezt 1937. márc. 1-ig Nyitrai András teljesen kifizeti, a bútorok, házfelszerelési tárgyak, könyvek, egyéb tárgyak) törvényes örökösömet, leányomat, Balázs Enikót illetik.

II. Amí azonban a szellemi vagyonomból, vagyis teljes írói működésemből származott és halálom után még származó jövedelmeimet illeti, azok annyira Erdély magyarsága iránti szeretetemből fakadtak, s a tehetség is, amellyel azokat megírtam, annyira a fajomé, hogy azok senki egyént nem illethetnek, csak az erdélyi magyarságot. Ennek következtében tehát az a rendelkezésem (amely rendelkezésbe való belenyugvársra leányomat s annak gyámját ezúttal is kérem), hogy azok az „AVE“ Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezet kezelésében alapot képezzenek a következő feltételek szerint.

1.) Amennyiben fent nevezett szövetkezet alapszabályai alapítvány elfogadását és kezelését lehetővé nem teszik, a végrendelet II. pontjában körülírt szellemi vagyon a szövetkezet tulajdonába megy át, s abban is marad, ameddig a szövetkezet a feltételeknek megfelel, vagy pedig az alább közölt 9. pontban körülírt helyzet be nem következik.

2.) A vagyon (a II. pont elején jelzett „szellemi“ vagyon értendő) a „Rög alatt“ című könyvem „Isten völgye“ című fejezetében körülírt telep megvalósítására szolgál az egész könyv szellemében.

3.) A vagyont csak befektetésekre (földvásárlásra, épületek emelésére stb.) lehet felhasználni. Az alkalmazandó szakemberek fizetésére csak az így létesített telep jövedelmét szabad felhasználni.

4.) A telep csakis az alábbi kilenc falu földrajzi és társadalmi középpontjában állítható fel: Csegez, Várfalva, Aranyosrákos, Sinfalva, Kövend, Bágyon, Kercsed, Alsófelsőszentmihály és Mészkö.

5.) A telepen alkalmazandó szakemberek és egyéb alkalmazottak, a működés szelleme, valamint a használt nyelv a fenti kilenc falu többségének nemzetisége és anyanyelve szerint állapítandó meg.

6.) A vagyon és az általa létesítendő telep felett való felügyeleti és irányítási jogot a következő öt személyből álló bizottság gyakorolja: Páll Gábor, Tanka Károly, Fikker János, Zsigmond Ferenc, Nyitrai András.

7.) A bizottság önmagát egészíti ki valamely tag lemondása, vagy halála esetén.

8.) Amennyiben a bizottság teljesen önálló hatáskörét és a végrendelet célja szerinti működését a szövetkezet bármely módon nehezítené vagy lehetetlenné tenné, a bizottságnak jogában áll a tulajdonjog, illetve alapítványi megbízatás tekintetében olyan határozatot hozni, hogy cél szerinti munkája a legmegfelelőbb keretek között tovább folyhasson.

9.) Amennyiben a bizottság a vagyon felhasználásában az e végrendeletben lefektetett elvektől és feltételektől eltérne, az I. pontban kijelölt törvényes örökösömet illeti a szellemi vagyonom is, s e jogát bírói úton is érvényesítheti. A bírói döntés alapján a Szövetkezetnek, vagy a 8. pontban körülírt eset bekövetkezése esetén az akkori tulajdonosnak, vagy alapítványi kezelőnek tulajdonjoga és minden igénye megszűnik.

10.) A bizottság köteles a mészköi unitárius egyházközségnél levő mintegy 62 000. — Lei követelésemet mint jogutód minden lehető eszközzel felhajtani. A felhajtott összeg 20%-a költségek stb. fejében az alapítványt illeti. A 80%-a pedig feleségem útján Mr. Arthur Ernest Morgan úrnak, a Tenesse Valley Authority elnökének (315 New Sprankle Bld. Knoxville, Tenn. U.S.A.) visszajuttatandó.

11.) A bizottság tagjai a felügyeletért és irányításért csak kész kiadásukat számíthatják fel a telep jövedelme terhére. De jogukban áll a vagyon, illetve a telep kezelésében s működésében fizetésért szakmunkát vállalni.

12.) A bizottság a Révai Irod. R.T.-al kötött írói megegyezésem, illetve kiadói szerződéseim jogutódja. Annak rendelkezései reá vonatkoznak.

13.) Az I. pontban megnevezett leányom a bizottságnak köteles kiadni megjelent és kiadatlan munkáim kéziratait. Azok tulajdon, illetve eladási joga is az alapítványt illeti.

14.) Könyveim, külföldi utam alatt gyűjtött tárgyaim, valamint minden, a személyemre jellemző tárgy eladásánál az alapítványnak ugyanazon ár mellett elsőbbségi joga van.

15.) Síromnak gondozása, amennyiben Erdélyben következik be a halálom, az alapítvány kötelessége, akár a tőke terhére is, de feléje más síremléket, mint egy Debreczeni László által, vagy az ő stílusában készített keményfa kopjafát, esetleg szintén keményfából levő sírkerítést szabad állítani.

16.) Úgy az anyagi, mint a szellemi vagyon általános s talán nem kimerítő leltára, valamint a tárgyak hol-találhatósága a végrendelettel együtt letétbe helyeztetett.

Alólirottak elismerjük, hogy fenti végrendelet, amely aláírás és kelet nélkül állítottatott ki, s amelynek eredetije Özv. Balázs Ferencné birtokában maradt, teljesen hű másolata az eredetinek, amelyre hivatkozás történik az Özv. Balázs Ferencné és az „AVE“ közötti 1937. július hó 5-én keltezett megállapodásban.

Kelt Tordán 1937. július hó 5-én.

Előttünk mint tanúk előtt

Lórinicz Dénes

Szócs Erzsébet

Özv. Balázs Ferencné

Fikker János

Tanka Károly

Megállapodás

létrejött egyfelől Özv. Balázs Ferencné szül. Frederiksen Christine jelenleg tordai lakosnő, mint néhai Balázs Ferenc volt mészköi unitárius lelkész neje és Enikő nevű kiskorú leánygyermekük természetes és törvényes gyámja, másfelől az aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezet (AVE) képviselve Fikker János unit. lelkész kövendi és Tanka Károly tordai lakosok által a következőkben:

1.) Özv. Balázs Ferencné fenti minőségében felhatalmazza az AVE-t, hogy Balázs Ferencnek hátrahagyott és kiadatlan műveit kiadhassa és azokat forgalomba hozhassa. Ezzel szemben az „AVE” kötelezi magát arra, hogy az előállandó jövedelmeket néhai Balázs Ferenc „végrendelete” szerinti és abban előírt célokra fogja fordítani. Ezen néhai Balázs Ferenc által saját kezűleg írt, de általa alá nem írt végrendelet jelen megállapodáshoz csatoltatik, és annak kiegészítő részét képezi. Megállapítják azonban szerződő felek, hogy jelen megállapodás csak néhai Balázs Ferenc kiadatlan műveire vonatkozik, és így a „Végrendelet” II. alatti fejezete csak a kiadatlan művekre értelmezendő. A „Végrendelet” 10, 12, 13 és 14-ik pontjait a szerződő felek e megállapodás keretében és egymás közötti jogviszonyaik tekintetében hatályon kívül levőknek tekintik.

2.) Özv. Balázs Ferencné kiköti, hogy néhai férjének minden kézírata és személyes írása az „AVE” által Balázs Ferenc nevén létesítendő Múzeumban őriztessék meg, ezekre vonatkozólag azonban jogaikat fenntartják.

Megállapítják szerződő felek, hogy a még kiadatlan műveket csupán egy ízben jogosított az „AVE” kiadni, a későbbi kiadások joga Özv. Balázs Ferencnéét és leányát illeti.

3.) Az „AVE” köteles Özv. Balázs Ferencnéét nagyobb időközökben értesíteni munkásságáról, és Balázs Ferencné igéri, hogy amennyiben ez a munkásság meg fog felelni férje szellemének, aki az „AVE”-t létrehozta, úgy annak jövőbeni fejlődéséhez tehetségéhez képest saját vagyonából is hozzá fog járulni.

Felolvasás és megmagyarázás után szerződő felek által, tanúk előtt aláíratott.

Turda, 1937. július hó 5. napján.

Előttünk:

Lőrinczy Dénes
Szócs Erzsébet

Özv. Balázs Ferencné
Fikker János

Tanka Károly

DÁN RÓBERT

BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS

Az „egy” Bogáti Fazekas Miklós

Számos kisebb dolgozat, résztanulmány és két kisebb könyv foglalkozott az elmúlt száz évben Bogáti Fazekas Miklós irodalom- és művelődéstörténeti szerepének tisztázásával. Talán a hiányos adatok, más esetekben a felekezeti elfogultság és nemegyszer a hibásan értelmezett források vezették kutatóinkat egymással homlokegyenest ellentétes eredményekre. A sort Lugossy József nyitja meg, aki amikor elsőként ismertette Bogáti kéziratait, a múlt század közepén fellelt források alapján még úgy tudta, hogy Péchi Simon munkáit tartja kezében. Erre utaltak a körülmények. A szövegek szombatos környezetben bukkantak fel, másolójuk korábról már ismert szombatos scriptor, és mondanivalójuk — az első pillantásra — kimondottan szombatos. Toldy Ferenc már címlappal ellátott példányokat ismert, és ezek bejegyzése alapján egy ifjabb Bogáti Fazekas Miklós is feltételezett, megkülönböztetve a bibliai parafrázisok szerzőjét — akit ő Bogáti Fazekas fia Miklósnak tartott — attól a Bogátitól, akinek görög és latin forrásokból készült elbeszélő költeményei a kolozsvári Heltai nyomdából kerültek ki a XVI. század utolsó évtizedeiben.¹

Jakab Elek részletesebben vette szemügyre a feltételezett mindkét Bogáti személyére és irodalmi működésére vonatkozó adatokat, és megállapította, hogy a görög-latin széphistóriák magyar átültetője, valamint a bibliai parafrázisok és más teológiai munkák szerzője azonos személy.²

Jakab sok, kétséget támasztó részletkérdést azonban megválaszolatlanul hagyott, és a meglévő kérdések mellé újabb Bogáti-problémát vetett fel: a szerző vallási, világnézeti hovatartozásának kérdését, amelynek megbolygatásával szubjektív érzelmeket szabadtított fel a századforduló több kutatójában. Állításai szerint Bogáti az erdélyi unitárius egyház egyik oszlopa volt, zsolttárparafrázisai és más teológiai munkái Dávid Ferenc klasszikus unitárius irányának szemléletében íródtak.

Jakabbal ellentétes eredményre jutott Kohn Sámuel. Péchi Simonról és a szombatosokról írt monográfiájában két fejezetet szentelt Bogátinak, és bár életrajzára vonatkozóan csak kiegészítette Jakab nézeteit, azt bizonyította, hogy Bogáti egyáltalán nem unitárius elveket vallott, hanem a legradikálisabb szombatos irány képviselője volt. Megengedi azonban, hogy élete végén elfogadta az unitárius hitet és mint kolozsvári prédikátor halt meg. Kohn állításait filológiai bizonyítások hosszú sorával támasztotta alá, még pedig olyan területről, ahova az erdélyi magyar irodalomtörténet művelői nem tudták követni. A postbiblikus héber irodalom hatalmas tárházából a gondolati párhuzamoknak, kifejezés-azonosságoknak olyan lenyűgöző tömegét lelte fel Bogátinál, hogy nemcsak a magyar, de a nemzetközi tudományos életben is páratlannak jelentette ki szerzőnk héber nyelvtudását, rabbinikus ismereteit. Véleménye szerint Bogáti rajongó szombatoságát leghatásosabban azok a helyek bizonyítják, amelyekben túllépi a forrásaiként használt középkori rabbik véleményét, és „zsidóbb a rabbiknál”.³ Kohn elmélete és érvei, bár itt-ott ellenvéleményt váltottak ki, döntően befolyásolták Bogáti életének és művelődéstörténeti szerepének vizsgálatát.

Décsi Lajos irodalomtörténeti oldalról közelítette meg a Bogáti-kérdést a múlt század utolsó évtizedében írt munkájában. Részletesen elemezte Bogáti görög-latin forrásokból táplálkozó széphistóriáit, néhány újabb adattal bővítve a szerző életrajzára vonatkozó ismereteinket. Csak futólag érintette azonban mindazokat a kérdéseket, melyeket a korábbi kutatás felvetett. Elemzései nyomán feltárultak Bogáti görög-latin forrásai, és verstani vizsgálódásaival jó irányba indította el a költő hagyatékának és irányú megismerését. Könyvének függelékében egy kötet-táblából kiáztatott, korábban ismeretlen, általa Bogátinak tulajdonított verses széphistóriát tett le a kutatók asztalára, amely újabb életrajzi problémákat vetett fel.⁴

Századunk első éveiben Kanyaró Bogáti zsolttárparafrázisainak szerkezetét és a bennük rejlő életrajzi adalékokat elemezte.⁵ Császár Ernő a XVI. századi magyar zsolttárköltészet fejlődésében jelölt ki előkelő helyet számára.⁶ Pokoly József a költő naplójának néhány kiragadott részletét közölte, biztos talajra helyezve ezzel